

Transskription af:

Vandrebogen

1:5 2000-10'erne: Ligusterhæk, enker og
billiardklubben

Medvirkende: Stemmeskuespillerne Rebecca Rønde Kiilerich, Laura Allen Müller, Sarah Bjørn og Louise Marie Skaaning. Speaker Tue Blædel. Mette Boritz, etnolog og museumsinspektør, Nationalmuseet

Udvikling og tilrettelæggelse: Cille Sørensen, Anthon Broder Bach Fokdal, Pernille Skytte og Amanda Boie Hvid

Redaktør: Christian Ottenheim

Tilrettelægger: Velkommen til den femte og sidste episode af vandre bogen. Denne gang hopper vi ind i et helt nyt årtusind, men måske vi lige skal tage en status.

Mette Boritz: Status i slut 90'erne er, at vi er ved at se en gruppe kvinder, som er på vej væk fra arbejdsmarkedet. Vi har stadig Birthe, som ikke er gået på pension endnu, men de andre er gået på pension og begynder en ny tid i deres liv, altså netop pensionisttilværelsen, og skal til at fylde den ud og er også en anelse bekymrede over, kan de nu få tiden til at gå.

Tilrettelægger: Inden vi dykker ned i, hvordan de klarer den. Så lad os hilse på de fire kvinder. Eva Rudby.

Eva: Kære alle. Tak for bogen. Jeg synes lige jeg har haft den, men vi må jo være hurtigere til at skrive nu når man er hjemmegående. Vi mangler bare dig, Birthe, og nu bliver du vel ved til du bliver 67 år.

Tilrettelægger: Og vi skal hilse på Else Belling.

Else: Kære alle, Nu kan jeg vist ikke være bekendt at have bogen længere. Det er allerede lang tid siden vi hentede den hos Eva, men nu er en del af tiden jo gået med at være udendørs igen, så det må vi jo nyde. Vi spiller stadig kort, men det kører da også på sidste vers. Jeg er nu også kommet med i seniorklubben.

Tilrettelægger: Vi skal også sige hej til Lis Christiansen.

Lis: Tak for bogen. Den sad i brevsprækken den dag, hvor jeg var forvist fra køkkenet og var taget på havearbejde fra 9-11. Vi havde gulvlæggere, som lavede nyt korkgulv i køkkenet og stuerne ved siden af. Da det begyndte at regne, var det herligt at sætte mig med avisen og breve og en kop kaffe fremstillet i vaskehuset og bragt ind gennem hoveddøren til min gode stol.

Tilrettelægger: Og selvfølgelig skal vi hilse på Birthe Langer.

Birthe: Kære alle. Jeg har været ude og gå en lang tur. Dagen startede med fitness, derefter bowling. Hjem og støvsuge og vaske gulv, starte vaskemaskinen og bage snegle. Nu kan jeg godt sidde stille.

Tilrettelægger: År 2000. Et stort rundt tal, der kalder på helt nye tider. Og folkestemningen er da også lidt derefter. Det husker vores husekspert Mette Boritz også.

Mette Boritz: De, der oplevede årtusindskiftet, kan jo tydeligt huske det hype, der var omkring det at skulle skifte årtusind som noget helt særligt. Så der var jo ekstremt stor fokus på årtusindskiftet. Ikke mindst på hvordan verden ville se ud, både det årti, der fulgte det nye årtusind, der fulgte, hvad skulle der ske i det nye årtusinde, men også bare på selve overgangen mellem årene og mellem årtusinderne, fordi man var jo lidt bange for, om omverden overhovedet nærmest ville eksistere, om det hele ville gå i nul, og der ville være mørkt og lyset ikke kunne tænde og der ikke vil være noget strøm og computerne vil gå ned. Så alt var jo oppe og vende i de her dage... Så vi kommer ind i et nyt årtusind, hvor forventningerne er høje. Det går godt.

Tilrettelægger: I den her episode skal vi igennem hele to årtier, 00'erne og 10'erne, og hvis du selv har været i live i begge dekader, så ved du også, at der skete en hel del. For jo, det går da godt. Men der sker store forandringer på flere fronter, også når det gælder verdensøkonomien.

Mette Boritz: Der har været nogle nedgangsår i 90'erne, hvor økonomien ikke har været god, men når vi når på den anden side af årtusindskiftet, så ser det rigtig godt ud for økonomien og for den tid, der er og tegner sig. Der er fremgang i mængden af folk, der kommer på arbejdsmarkedet, og det ender jo brat, kan man sige. Vi har jo lige, når vi når ind i årtusindskiftet, så er der jo en boligboble, der springer, og som jo sender lidt chokbølger, Men ikke nok til, at det egentlig

bekymrer i Danmark, før vi når finanskrisen i 2008. Så på den måde går det egentlig meget godt i starten noget tid. Men samtidig så ændrer verden jo kurs i den grad, og vi kommer ind i en meget mere utryg verden med krig og med terror, som kommer til at præge de næste årtier ret så meget.

Tilrettelægger: Selv om sådan nogle emner ikke normalt fylder meget i kvindernes skrivelser, så rammer terrorangrebet 11. september 2001 alligevel. Lis yngste søn, Gunder, har været i New York et år forinden, og på den måde kom det alligevel tæt på.

Lis: I øvrigt er jeg som så mange andre temmelig bekymrede for verdensfreden. Det er dog utroligt, hvad der sker. Gunnar havde været oppe i et af de tårne, der er blevet ødelagt. Han var mærkelig berørt af det.

Mette Boritz: Og han er virkelig bekymret og beskriver sin bekymring for verdenssituationen. Og hun har lidt svært ved at forstå, hvordan han kan tro, selvom det er en voldsom begivenhed, at det kan føre til en ændring af verden, men det gør det jo faktisk. Og terror kommer virkelig på alles læber i løbet af 00'erne og ikke mindst også med Muhammed-krisen.

Tilrettelægger: På det mere personlige plan, så er det også nye tider for de fire kvinder. I år 2000 er det kun Birthe, der stadig arbejder, men der er også en masse at forholde sig til, når man først tager springet. Det oplever Eva også.

Eva: Nu er vi jo nok en pensionistklub. Lis og Else er på holdet og Birthe lige på trappen. Jeg har også fået tilsendt skema fra kommunen og været oppe og tale med dem. De spørger jo om alt muligt, og de har de fleste oplysninger selv. Jeg vil dog stadig på tjenestemandspension alligevel.

Mette Boritz: Birthe går jo også på pension i 2001 og er jo enormt bekymret, selv for om hun overhovedet kan finde på noget at lave, men det viser sig, at det har hun slet, slet ingen problemer med. Hun er jo enormt aktiv.

Birthe: I går havde vi afslutning i K.I.F-bowling. Så havde bestyrelsen lavet en lille sang og en af deltagerne spillede trompet til. Så det var ret fornøjeligt. Det er alle tidligere sportsfolk, så der er kampånd i dem, når vi bowler.

Mette Boritz: Netop det, at de igennem hele deres liv har været så utrolig aktive, kommer dem til gode. Der er et fællesskab. Der er hele tiden nogen at være sammen med. Birthe er jo stadigvæk sammen, dels med gamle spejdervenner, hun får også nye venner, og så er hun jo sammen med også sine tidligere kolleger for biblioteket. Else har jo sit gymnastikhold, selv om nogle af dem også begynder at falde fra, og de har stadig et kortklubben i det første årti, hvor de jo stadig er meget aktive.

Else: Ellers synes jeg ikke, der er sket de store ting. Jeg går til gymnastik, i svømmehallen, spiller kort, bowler engang imellem.

Mette Boritz: Der kommer jo også nye aktiviteter til. Blandt andet er de jo aktive i biografklubber. Det er jo sjovt. Altså, det er jo også noget, der kommer der i 00'erne og i 10'erne, så kommer Biografklub Danmark, og det bliver smart, at man kan købe 5 billetter, så man ligesom der er lavet en pakke til, hvad det er for nogle film, man kan komme ind og se med rabat, og det benytter de sig rigtig meget af. De er også frivillige i nogle af de små biografteater rundt omkring, fordi, som de skriver, de drives kun ved frivillig hjælp, og så føler man sig også lidt forpligtet til at komme ind og se nogle af de film der er.

Birthe: Har I set 'Ringenes Herre'? Vores personaleforening arrangerede en aften. Den var flot, men noget overvældende. Lyden er voldsom, og så undrer jeg mig over alt det cola og popcorn, de skal have med til forestillingerne.

Mette Boritz: Åh, det der med popcornet, det er jo helt vidunderligt. Der sker jo et skred i, hvordan man går i biografen, kan man godt opleve, når man hører Birthes kommentarer til... Det er ikke længere nok med et lille marcipanbrød længere, når man sidder i biografen. Der skal masser af slik, og der skal popcorn, og der skal cola til, og det forstår hun sig ikke helt på.

Tilrettelægger: Eva har også været inde og se storfilmene.

Eva: Jeg har set filmen 'Ringenes Herre'. Det er en fantastisk film, så jeg glæder mig til de to næste, der kommer. Jeg har aldrig læst bøgerne af Tolkien, men nu har jeg læst bind ét, og så venter jeg med de andre, til jeg har set filmen.

Mette Boritz: Det er helt tydeligt, at udover at de også ser nogle udenlandske film, så ser de virkelig, virkelig mange danske film. Altså lige fra 'Den skaldede frisør' og 'Jagten', altså alle mulige danske film er det, de går ind og ser.

Birthe: Forleden var vi ude og se den nye film 'Italiensk for begyndere'. Den var virkelig god. Den bliver også set alle vegne. Anders Berthelsen, som spiller med, har været ansat hos os. Så er det jo altid spændende at følge dem.

Mette Boritz: Hun har meget med Anders W. Berthelsen og nævner ham jo faktisk adskillige gange både i 90'erne og i 00'erne og følger med i hans karriere, og det skyldes jo, at han faktisk har haft job på biblioteket i Kolding, så hun kender ham fra dengang, han sikkert var

studentemedhjælper. Så hun følger meget nøje hans karriere og vil rigtig gerne se også, når han spiller teater, men selvfølgelig også de film, han er med i.

Tilrettelægger: Og så går der heller ikke længe, før Lis også skal ind og se giraffen og selvfølgelig de gode film.

Lis: Filmen 'Italiensk for begyndere' tog vi til Odense og så. Det var en god film. Pludselig bliver der lavet så mange, vi har lyst til at se. Vi har også set 'Blinkende lygter' og 'Bænken' og så Anders Bertelsen i 'Mifunes sidste sang'.

Tilrettelægger: Bowling og biografer. Damerne holder sig beskæftiget med alverdens adspredelser.

Mette Boritz: De er jo meget bevidste og specielt Else, men også Eva er meget aktive, også fysisk aktive, og har været det hele deres liv med gymnastikforeninger.

Birthe: Jeg har fundet en ny tilværelse og går til så meget, som jeg hidtil har gået til.

Mette Boritz: Lis og Arne. Nu er de kommet på pension. De begynder jo at gå og cykle. Altså, det har de altid gjort, men helt enormt meget. Sempelthen for at holde sig i gang, så er der lange gåture hver dag og masser og masser af cykelture.

Lis: Fra 12/7 til 21/7 tog Arne og jeg med cykeltaskerne og tog et skib til Ålandsøerne, hvor vi cyklede rundt over broer, dæmninger med kabelfærger og cykelbåde i det dejligste vejr. Den 8/8 var vi på familietur med cykler og picnic til Fejø, hvor børnene havde arrangeret det hele. Det var deres fødselsdagsgave til mig.

Mette Boritz: Så kommer fitness bølgen jo ind over dem, hvor Eva hun siger 'Jamen, jeg går jo stadig til kondi', så starter de op på fitness. Det er jo det hele den bølge vi har fra firserne med workout der jo udvikler sig. Vi ved ikke hvad det er for noget fitness hun går til, men her i 00'erne, så kommer vi altså ind i zumba-bølgen, som måske godt kunne være et godt alternativ for de her kvinder. Eller i hvert fald en ting de godt kunne finde på at gå til. Så er der jo stadigvæk aqua Fitness altså aqua-gymnastik.

Else: Jeg startede på gymnastikken i aftes. Det er dog skammeligt så sløv man bliver år for år, men vi har det da så skægt på holdet, og så vil jeg nødig droppe det. Men det er da ikke tilfredsstillende, når der er for mange ting, man ikke kan. Det går bedre med aquarytmik. I vandet kan man bare det hele. Men rigtig gymnastik er nu stadig sjovere.

Mette Boritz: Så motion betyder utroligt meget for dem for at holde sig i gang og holde sig sunde, som de også siger. De ved jo også godt, når skavankerne kommer frem. Jeg tror det er Lis der siger: motion, motion, motion.

Tilrettelægger: Og så er der alle rejserne. Lis, Birthe, Else og Eva holder sig stadig ikke tilbage med at komme ud, om det så med venner, familie eller billardklub. Damerne skal af sted.

Mette Boritz: De bliver nok måske den generation, som kommer til at rejse allermest. Det lyder lidt mærkeligt, fordi dem, der kommer efter jo netop arbejder og tager til Thailand, og vi får også senere nogle af børnebørnene, der er backpackere osv. Men de kommer jo til at rejse utrolig meget, og det tager jo til her efter de er gået på pension, så er der jo tid til det. Så en ting er at være hjemme eller i sommerhus. Både Eva og Birthe har jo sommerhus, men de begynder også at tage rundt i Danmark på weekendophold. Mindre ophold i Århus for eksempel, og lige har et par overnatninger i Århus og ser ARoS eller Den Gamle By. Så på den måde er det ikke nødvendigvis store ture.

Birthe: Sidst i august havde Olle-gruppen tur til Århus med besøg på Moesgaard Museum og Den Gamle By. Turen foregår i en minibus med en festlig chauffør.

Else: Broen er imponerende. Vi gjorde holdt ved Øresundsudstillingen på Sverigessiden, og der havde man rigtig overblik. Alligevel synes jeg ikke noget kan overgå Farøbroen i skønhed, og det er jo nok fordi man kan se land til alle sider.

Eva: Vi er så blevet 65 år alle sammen, undtagen Arne, John blev i denne uge. Han fik foræret børnene en tredages miniferie på Hindsgavl Slot på Fyn med alt betalt undtagen vin. Jeg fik det samme i sommer, og jeg har ikke brugt det endnu, for så var der ikke plads til den weekend, vi ville. Vi har nu bestilt tur til sidst i marts og inviteret et par venner med, som har inviteret os flere gange på weekend.

Mette Boritz: De kommer jo også virkelig meget udenlands. Else har jo ellers hele tiden nydt sine Tenerife-ture, og den fortsætter hun med. Og selvom Preben faktisk ikke gider mere. Han gider ikke flyve så meget. Han vil hellere være hjemme hos hunnen og hos fuglene og akvarierne. Så hun begynder at tage af sted med en veninde og sammen med den yngste datter Mona og i mange år afsted uden Preben.

Else: Vi er for nylig kommet hjem fra otte dage på Tenerife. Det var sådant et dejligt vejr, og vi nød det rigtig. Vi boede på fjerde etage med udsigt til bjergene og aftensol, og vi kunne sidde på altanen allerede til morgenkaffe klokken otte. Christian og mig gik efter morgenbrød, og Mona lavede kaffe og te. Da Preben jo ikke er til sol og vand, passede han det hjemlige imens.

Mette Boritz: Så begynder de jo også at bevæge sig ud på nogle lidt andre ture. Blandt andet er to af dem jo i Rusland.

Else: Ellers har vi været en seksdagestur over Sverige til Finland med besøg i Rusland. Det var en oplevelse ud over det almindelige. Man opdager meget, som man ikke kender til. Finland er et flot og rent land. Det hjørne af Rusland, vi så, var så deprimerende, snavset og forfalden, og folk var så fattige. Vi var alle ret chokerede over forholdene, selv om vi kun opholdt os der i nogle få timer.

Mette Boritz: Lisa og Arne, de er i den grad præget af det nordiske, af interessen for det nordiske, så deres foretrukne rejsemål er jo helt klart Sverige, Norge, Island, Grønland og de er endda også en tur lige i Finland.

Lis: Det bedste ved sommeren i år var nok Arnes og min tur til Norge, hvor vi færdedes i området Jotunheimen. Vi var så højt oppe, at vi gik tur i snevejr. Så kørte man ned af fjeldet til foråret, og helt nede i dalen var det varm sommer. Vi boede oppe i en meget gammel, men velindrettet sæterhytte. Lyset i hytten blev lavet ved hjælp af solceller. Blandt mange spændende oplevelser var vores bjergbestigning. Det var så sjovt at klatre opad, men rigtig svært, da vi skulle ned igen. Jeg ville jo nødig vride om.

Tilrettelægger: Else, Eva, Birthe og Lise holder sig ikke bare i gang, de sørger også for at følge med tiden. Der var godt nok en ting, som vakte mange kvaler i de forrige årtier, nemlig fremkomsten af computere. Men efter den tids utallige EDB-kurser og med god hjælp fra børn og børnebørn, så er de faktisk ganske godt med.

Else: Efterhånden er jeg blevet fortrolig med computeren. Det er ikke fordi jeg bruger den så meget, men der er da mange praktiske ting, man kan klare, og det er da også sjovt pludselig at kunne maile sammen med en kusine i Canada. Meget nemmere end at skrive breve. Så kan man nøjes med lidt af gangen.

Mette Boritz: Og i det hele taget er teknologien jo noget, der jo sniger sig ind på dem stille og roligt. Det her edb og computer, det var de ikke meget for, men der var også nogle smarte ting ved det. Men, verden går jo videre, og man kan jo se her i nullerne, der tager det virkelig fart, også for de her kvinder. Det bliver svært at klare sig, så mobiltelefonen bliver en del af deres liv. Den bliver jo også mere og mere almindeligt. Det første vi ser er egentlig, at Lis nævner da Gunnar i år 2000 er en tur i New York. Det er simpelthen så rart, at der nu er kommet e-mail.

Lis: Det var godt, da der var noget der hedder e-mail, så vi kunne få livstegn fra ham. Det startede med at hans kuffert ikke var nået frem, og der var 14 minusgrader + blæst. Han var ellers velforberedt, men det er noget der huskes.

Mette Boritz: E-mailen begynder langsomt at finde sig ind hos de her kvinder, hvilket jo er interessant, at de faktisk jo har hinandens mailadresser. Men de bliver ved med at skrive de her fysiske bøger. Else får faktisk også sin egen bærbare, som barnebarnet kommer og hjælper med at installere.

Else: Jeg har fået en bærbar PC inden for døren. Christian var og installere den i går. Nu har jeg også øvet mig lidt i formiddag. Jeg har ikke været i nærheden af en computer, siden jeg stoppede på arbejde.

Mette Boritz: Det sniger sig ind på dem, og på et tidspunkt, så er det også noget med, at de begynder at google ting, som jo er en del af det de fleste hverdag i dag. Men den tager de altså også til sig. Og Lis får også sin egen computer, som dog står på Arnes kontor. Men altså, så kan hun gå ind og skrive på den og skrive e-mails og så videre.

Tilrettelægger: Fremtiden er altså rykket ind i hjemmene hos de fire kvinder. Et trygt hjem, hvor alting udover et par renoveringer er, som det altid har været. Hus og have har jo også været trygt rammet ind af den gode ligusterhæk.

Mette Boritz: Vi har jo fulgt familierne og sådan deres helt klassiske forløb. At de får eget parcelhus, bygger deres eget hus og får sat denne her ligusterhæk. Ligusterfascister blev et skældsord i '68 generationen over de her småborgerlige familier, der hegnede deres hus ind. Og alle familierne har jo nyt denne her hæk og netop have den her fred i haven, og det er noget, de har skrevet om i årtier. Men når vi når frem i nullerne, så at den her ligusterhæk, den er altså ved at være lidt gammel i det, så hjemme hos Else og Preben, der må de altså lige have den gravet op og så få plantet en ny ligusterhæk.

Else: Preben har haft gang i den i haven i år. I foråret ryddede han ligusterhækken til den ene side og plantede en ny, og for en måneds tid siden skar de hækken ned til den anden side, så den gerne skulle vokse op igen. Men sikke dog en forandring det gør både på den ene og på den anden side. Det ser lidt bart ud de første dage, men det vender man sig hurtigt til. Det er næsten som at få nye naboer. De har boet her i mange år, men vi har jo ikke set meget til dem. Med en to meter høj hæk. Nu snakker vi med dem næsten hver eneste dag. Utroligt som en hæk kan barriere.

Mette Boritz: Altså selvom de har boet der i mange år, og så siger hun at den der hæk, den har været en barriere for, at man egentlig har fået snakket sammen. Så nu er de begyndt at snakke mere sammen, hvilket jo også er en sjov observation at komme med. At en hæk også kan give et trygt familieliv og kranse den her kernefamilie. Men den kan også være en barriere, men den står ikke usagt hen. Den bliver hurtigt taget ved Lis. Hun synes nu, det er godt med en hæk, fordi de har været udsat for at over i Glamsbjerg, at der er nogen, som virkelig, virkelig roder inde på den

anden side og har repareret gamle biler. Så på den måde, så er hun jo stadig glad for denne her hæk, så man kan holde naboernes rod ude af sit syn.

Tilrettelægger: Det er nu godt med ro i hus og have, for så er der et trygt sted at komme hjem til for både børn og børnebørn.

Birthe: Det går fint med vores barnebarn, Oskar. Han går nu i børnehave, og jeg skal til bedsteforældredag.

Mette Boritz: Det fylder helt enormt meget, og det kommer til at fylde mere og mere, i deres forskellige beretninger om, hvad børnebørnene laver, hvor gamle de bliver, når de efterhånden skal konfirmeres, hvad de bliver uddannet som, og den relation de har til deres børnebørn. Og det er klart, at de har faktisk en stor relation til deres børnebørn alle sammen.

Birthe: I vinterferien kom Frederikke og Sebastian på weekend. Jeg havde bestemt, at de skulle en tur med til Tyskland og handle. Det havde de ikke prøvet før. Det var skægt. De fik hvert et beløb, så de selv kunne handle. Bagefter kørte vi til Møgeltønder. Da vi kom til Schackenborg, var de vildt begejstrede over, at der boede prinsesser.

Tilrettelægger: De fire damer samler på gode stunder med børnebørnene, som da Birthe her havde besøg af to af sine. De forstår at råhygge om børnene, men ud over det, så er det også meget praktisk at have en ressourcestærk bedstemor i baghånden.

Mette Boritz: Lis kommer jo til i denne periode virkelig at give en hånd med, når hun er gået på pension. Så bliver hun den, der tager over og hjælper Anne-Grethe og Jakob på gården. Hun skriver faktisk, at hun er der faktisk en gang om ugen. Fast. Tager hun over, og så tager hun altid sin sygekasse med, for der er altid så meget tøj, der skal repareres i en familie med fire børn. Så hun tager over, og så giver hun ellers en hånd med og får bagt franskbrød fra morgenstunden, får lavet mad, får gjort rent og giver en hånd med i den her husholdning, fordi Anne-Grete og Jacob jo begge er udearbejdende, og der er de her fire børn.

Lis: I sommer har vi haft alle fire børnebørn på ferie i seks dage. Den syvende dag var vi til familiekomsammen hos Arnes søster, hvor vi byttede til Anne-Grethes store bil og havde børnene med hjem til deres eget til pasning, aftenen og den halve nat, fordi forældrene skulle til galla fest hos en nabo. Det var ellers en god uge. Anne-Gretes gamle legekammerats datter på fire år var på ferie hos sin mormor her på vejen. Hun kom og legede skole med de andre, så der var børn i alderen to, fire, seks, otte og ti år. Det var nemmere, end man skulle tro. De må låne meget af det, jeg har gemt. Og vejret var godt til udflugter med dukkerne i haven. Andreas ville jo gerne have morfar med i værkstedet for sig selv, og det lykkedes ofte.

Mette Boritz: Else og Preben. De har kun et barnebarn, Christian, som de er meget knyttet til.

Else: Christian blev konfirmeret dagen før den 11. maj. Det blev en rigtig dejlig fest, hvor hans far og hans familie også var med. Det er godt, når det kan lade sig gøre, og Christian var selvfølgelig glad for det. Han blev 14 for et par dage siden.

Mette Boritz: Og hun er så glad for, at han faktisk også selv kigger forbi ret tit, lige og vender ind og snakker med bedsteforældrene, Selvom han også godt kan lide at køre på knallert og skal en hel masse ting, så går han meget op i at besøge sine bedsteforældre.

Tilrettelægger: Som årene går, bliver familierne godt udvidet. Når vi når hen mod slutningen af 10'erne, ja, så når nogle af kvinderne at opnå titlen som oldemødre.

Lis: Tillykke Else med oldebarnet. 19. december fik jeg også oldebarn nummer to.

Tilrettelægger: Lis når, i bøgerne, ikke at skrive om det at blive oldemor. Men i 2017 får man alligevel et indtryk af tanken om, hvornår det mon sker, der har strejft hende.

Lis: Dog har jeg haft så meget glæde af Ane Grethes fire børn og har det stadig, da det med oldebørn ikke haster.

Tilrettelægger: Da en af børnebørnene spørger Lis til, hvad hun synes om familien, så er hun også rimelig klar i mælet. Og der er jo ingen grund til at kaste om sig med store ord.

Lis: Andreas spurgte mig, om jeg ikke var stolt af min store familie. Stolt er jeg ikke, men meget glad. Så har man også flere at bekymre sig om, selv om det er klogt at lade vær.

Tilrettelægger: Der kommer stadig ny familie til og også megen forandring. Ord som regnbuefamilier og delebørn bliver en del af ordforrådet hos de fire vandreboogsforfattere, som omstiller sig og omfavner de nye former deres familier tager. Det er lidt sværere, når det kommer til at miste. I år 2000 mister Eva sin datter Tina til sygdom.

Eva: Vi må trøste os med, at hun ikke lider mere. Men det er utroligt hårdt at miste en datter.

Mette Boritz: Det er et kæmpe tab at miste et barn, og det skriver Eva jo også til de andre, at man forestiller sig slet ikke, hvor hårdt det er. Hun ender med at blive begravet i nærheden af, hvor hendes forældre bor.

Tilrettelægger: Den efterfølgende tid tager Eva skikke til sig, der for hende er nye og hjælper hende med at bearbejde sorgen. Blandt andet tænder hun lys ved datterens grav.

Eva: Det er en smuk skik, der er kommet sydfra. Vi tænder tit et lys deroppe.

Tilrettelægger: I løbet af de her to årtier er der flere, kvinderne må sige farvel til. Birthe mister sin Hans-Peter. Else mister Preben, og Eva må også se John gå bort.

Mette Boritz: De har det meget svært med at være alene, men de er meget taknemmelige over, at deres børn er der for dem og deres børnebørn.

Eva: Jeg skal lære at køre til København, så Toni kommer herved på torsdag sammen med Rune, og vi kører så ind om fredagen. Toni kører foran i sin bil og jeg kører lige bagefter i min. Det var jo altid John der kørte bilen. Jeg kan bedst lide at sidde ved siden af.

Else: Vores lille Ellen var så glad for oldefar, så hver gang hun kommer, skal vi op på kirkegården og vande blomsterne.

Birthe: Det er mærkeligt efter så mange år. Vi havde kendt hinanden i 49 år. Nogle gode år.

Tilrettelægger: Alle tre kvinder mærker, hvordan tabet af deres mænd påvirker dem. Det er noget andet at være alene. Også selv om børn, børnebørn og gode venner støtter op. Men de er også nogle stærke kvinder, som ved, hvordan de skal holde sig i gang.

Mette Boritz: Kvinderne er jo vant til at være rimelig selvstændige, og det kan man også se her, hvor den her generation. Havde det været en mand, som var blevet alene, så vil vi stå i en anden situation, fordi de mænd, vi har med at gøre her, har ikke lært at lave mad, har ikke lært at vaske tøj og har ikke selv taget del i rengøringen. Det at en kvindeting at gøre i de her generationer. Det er jo klart, når det er kvinderne der bliver alene. Og det er det jo ofte, fordi kvinder jo lever længere end mænd, så så står de anderledes. De kan faktisk godt klare sig. Der kan være brug for lidt hjælp til noget i haven. Altså det lidt grovere, og det får de så hjælp til af børn og svigerbørn. Men ellers så klarer de sig jo faktisk ganske glimrende. Det ved man jo i dag. Det er jo ikke godt at sidde selv og være ensom, og det er der bestemt ikke nogen af de her, der har en chance for, fordi der er jo hele tiden nogen, de skal ud med. Altså gamle foreninger, gamle kolleger og

gymnastikforeningen. Der er hele tiden et eller andet, de skal til, og på den måde holder de sig i gang både mentalt ved at gå utroligt meget i biografen, teater og læse bøger, se museer, komme rundt på alle mulige forskellige vis. Til sights, altså Sort Sol bliver Birthes store passion i nulserne altså hvor hun er seks år i træk og se Sort Sol.

Birthe: 25. marts var jeg til Sort Sol igen. Det var en pige tur. Vi skulle igen møde ved en skole i Tønder, hvor bussen kom. Vi kørte meget rundt og var ude ved nogle diger, som vi aldrig havde set før. Endelig kom vi til stedet, hvor stærene havde slået sig ned aftenen før. Her spiste vi vores madpakker i ventetiden. Det blev den flotteste solnedgang, og stærene kom.

Mette Boritz: De bliver også meget mere kulturelle, altså har tid til at se teater.

Birthe: En af teaterforestillingerne var 'Faldne engle' med Susse Vold og Lisbet Dahl. Det var virkelig en nydelse.

Mette Boritz: De ser meget teater, og de bliver også inviteret af sådan en som Eva. Da John er død, så er det tit Toni, datteren, der inviterer hende til København, hvor hun så ser teater. Lis og Arne kommer også over. Mikael, som jo får en partner, Nikolaj. Jamen, de er også utrolig gode til at lave aktiviteter, hvor de inviterer hele familien ud og sejle eller... først picnic i Dyrehaven og så lagkage inde på bakken bagefter, så de kommer ud og oplever utroligt mange ting. Så Eva, da hun er blevet alene og John er død, så bliver hun faktisk inviteret på højskole af Toni og glæder sig rigtig meget til at komme på højskole og har jo ikke prøvet det før, og så tænker Lis nok der er endelig en, der også kan se det spændende i at være på højskole og få en masse input på den måde.

Eva: Så skal jeg på højskole i juli måned sammen med Toni. Det er på Uldum Højskole, jeg har valgt ovenfor glas, som Toni også har valgt. Der var desværre ikke noget med patchwork. Jeg har aldrig været på højskole, så jeg glæder mig.

Tilrettelægger: Selv om aktivitetsniveauet er skruet helt op på max, så er der stadig andre ting, man skal holde sig opdateret på. Kongelig stof for eksempel, og det bliver en endnu større fornøjelse, hvis man kan sætte kongelig og egen familie i samme sætning.

Lis: Vi har haft et par boende i over en uge i november, fordi Anne-Grethe skulle med Jakob til Mexico. Han var med i et salgsmøde, hvor også en del ministre og kronprinsparret var med. På det fine hotel var der også et fitnesscenter. Her gik hun op for at træne sit dårlige knæ. Lidt efter kom de kongelige også til for at træne. De var os til en fornem middag sammen.

Mette Boritz: Det kan man mærke det er Lis lidt stolt af, at hun står i samme træningsrum på et hotel sammen med de kongelige. De er lidt nogle royalister, som danskere i virkeligheden er flest. Så er det noget af det, de går op i. Altså ligesom Eva bliver ved med at have sin interesse for herrehåndbold. De ser også melodigrandprix, og de følger med i tiden. Serier som Krøniken, der bliver genudsendt og Badehotellet, så de følger med i de gængse tv-programmer og ser melodigrandprix og synes, det er fantastisk, at Danmark blev nummer fire i 2010 i det internationale melodigrandprix.

Eva: Det var flot at blive nummer fire. Jeg synes nu ikke, Tyskland var bedre end vores.

Mette Boritz: En ting, som jo også kommer til at virkelig komme i fokus i 10'erne, det er jo klimaforandringer. Det er jo noget de ikke rigtig forholder sig til nu. Nu er de jo nogle, der har været gode til at genbruge ting, kan man sige. Vi ved ikke i dagligdagen og i husførelse, men vi ved jo, at de førhen var gode til at bruge rester af stof osv. Men, klimakrisen indhenter jo også faktisk dem, fordi på et tidspunkt, en sommer, så kommer der et kæmpe skybrud, hvor Birthe bor.

Birthe: 23. maj fik vi oversvømmelse på vejen. Jeg stod i pyjamas om morgenen halv seks og skovlede vand. Jeg fik det ind i bryggers, entre, badeværelse og to værelser. Men det var værre længere nede af vejen. Bagefter var man chokeret og kunne ikke lide, når regnen blev voldsom.

Mette Boritz: Så hun må altså ud i sin pyjamas og i gang med at skovle vand ud. Tæpper og det hele har det ikke godt, og der er flere, der må genhuses i det område, hvor hun bor, på grund af det her kæmpe skybrud, der kommer. Så selv om de ikke nævner det, altså jeg tror det eneste man nævner, det er, at Lis har været på et kursus, hvor hun har lært at lave genbrugspapir, som hun sidder og hygger sig sammen med, med børnene. Jamen så bliver klimaet jo også noget, der sniger sig ind i den her verden.

Tilrettelægger: Fra køkkenradio til klimaforandringer. Kvinderne har i de 60 år, vi har fulgt dem, været meget igennem, men der har været mindst en konstant vandrebogen.

Mette Boritz: De begynder at skrive mere og mere om, at hvad skal der ske med bøgerne, men også at fejre hvor mange år de egentlig har skrevet sammen. Og på den måde er de jo hinandens livsvidner gennem så utroligt mange år, har de jo simpelthen fulgt, ikke siddet lårene af hinanden og ikke mødtes særlig tit, men alligevel været de her livsvidner, som har fulgt hinanden og hinandens familier, hvilket jo er ret utroligt.

Tilrettelægger: Eva, Else, Birthe og Lis følger troligt med i hinandens liv, og de nyder at kunne blive opdateret på og inspireret af hinandens gøremål. Nogle gange får Lis også lige opsummeret de andres aktiviteter.

Birthe: Det er sjovt og lærer om alt hvad I laver. Egentlig er det ret forskelligt. Birthe, du har rigtig gang i at holde kroppen i orden og arbejder med at tager dig godt af mange mennesker. Jeg er sikker på, at du får meget igen. Eva forstår at komme ud og opleve en masse, og så har du været på højskole med Toni. Du sørger også for at holde dig i gang på flere måder. Det lyder da også spændende med det nye værksted, som Mona kunne hjælpe med, Else. Hyggeligt at I får besøg af Christian og hans kæreste så tit.

Mette Boritz: For mig har det helt klart været et fantastisk indblik i familien Danmark i det helt almindelige levede liv. Det har været et indblik i deres hverdag, men også i deres festkultur, hvor man også kan se, hvor meget fester jo har fyldt, når vi går tilbage i tid. Det gør de stadigvæk lidt, men måske slet ikke i samme grad. At sidde med alle de danske traditioner med taler og sangskjulere og det hele, har jo holdt familier sammen og knyttet folk til hinanden. Det fortæller os om et samfund, der har ændret sig rigtig meget, og om den moderne velfærdsstat, som er vokset op med alle de goder, det har medført. Altså for dagliglivet, køleskab og fryser, bil, carport, eget hus og ligusterhæk. Men det fortæller også samtidig om et samfund, der ændrer sig. Folk bliver skilt, der er nye familieformer og nye måder at organisere sig på. Samfundet ændrer sig lige pludselig, så går det stærkt. Der kommer computer, der bliver automatisering. Det er et indblik ind i en generation, som jo har oplevet både velstand, men også rigtig mange forskellige skift på egne liv og egen krop.

Tilrettelægger: Bogen har taget os med på noget af en rejse og givet os alle sammen lov til at dyrke nostalgien lidt.

Mette Boritz: Der har været rigtig meget nostalgi i og læse det. På den sjove måde. Altså kommet helt ned i de her detaljer. Især i de første årtier, hvor man kan simpelthen følge moden og farverne, og man kan følge hvad de spiser og deres drømme og visioner. Det er simpelthen guld for en etnolog. Altså, jeg har haft en fest ved at læse de her beskrivelser. Danmarkshistorie er også det helt almindelige liv.

Tilrettelægger: Der bliver i de sidste år skrevet mindre og mindre. Kvinderne holder dog kontakten og planlægger også det næste jubilæum, der skulle markere de 60 års skriverier. Men den femte. November 2018 skriver Lis det sidste brev i vandrebogen. Her er det for første og eneste gang Lis Christiansen, der med egen stemme læser op.

Lis: Glamsbjerg 15. november 2018. Den 26. oktober kom vandrebogen fra Else. Samme dag sendte jeg en invitation til vandrebojsjubilæum, 7/11 2019. 28. Oktober kom der en mail fra Evas datter, Toni. Eva var indlagt på Nykøbing F. Sygehus med blodprop og lammelser. Hun skulle overflyttes til plejehjem. 30. oktober fik vi så en mail om, at Eva døde klokken 14:15 på Nykøbing Sygehus. Bisættelsen foregik fra Præstø Kirke fredag den 18. november klokken 13. Else og jeg deltog, samt Arne. Vi var sammen om blomster alle fire. Det var en smuk højtidelighed. Det har været interessant at følge familie, arbejde og fritidsliv. For mig har det været morsomt at læse mine egne skriverier lige fra start. Det er 60 års historie om os og vore familier. Måske børnene har lyst til at læse det engang. Vi var fire til at skrive, så det slutter her. Tak for det hele. Lis.

Mette Boritz: Det er en super smuk afslutning. Heldigvis har vi jo fået lov at læse med, så det ikke kun er børnene, der måske engang får lyst til at læse det, men det er nemlig 60 års historie om fire kvinder og om deres familier og om det danske samfund fortalt gennem de her helt almindelige, og på hver deres måde også, ualmindelige mennesker.

Tilrettelægger: Kære Birthe. Kære Else. Kære Eva. Kære Lis. Tusind tak fordi vi måtte læse med. Kvindernes vandrebog eller bøger, for de sendte i alt otte bøger rundt. Kommer til at blive arkiveret på Det Kongelige Biblioteks 'Dansk Folkemindesamling'. Så nu får vandrebogen også sin plads i danmarkshistorien.

[...]

Tak fordi du lyttede med.

Tilrettelægger: Du har lyttet til en podcast produceret til Vores Tid, Nationalmuseets medie med støtte fra William Demant Fonden. Podcasten er produceret af BEAM Audio Agency. I redaktionen var Pernille Skytte, Amanda Boye Hviid, Anton Broder Bach Fokdal, Sille Malene Sørensen og vores fire hovedpersoner blev indtalt af Laura Allen, Louise Marie Skåning, Rebecca Rønde Kiilerich og Sarah Bjørn, og mit navn er Tue Blædel. Du kan finde flere podcast om historie ved at søge på vores tid i din podcast app.

[Vores Tid – Nationalmuseets Mediehus](#)

[Vandrebogen 1:5 2000-10'erne](#)

Produceret af BEAM Audio Agency for Vores Tid